

P. M. overlämnat till Styrskedet - Skold.

DISKUSSIONSPROMEMORIA

angående det ekonomiska underlaget för en stegring av

folkets levnadsstandard. Detta blir näsvisande, emedan i ett progressivt försvarsutgifterna.

Doktor Klas Bök har i en P.M. behandlat den reala sidan av denna fråga. Till denna P.M. kunna fogas följande synpunkter.

Den mest givande delen av doktor Böks P.M. synes vara den, där han undersöker, i vad mån de olika poster, som ingå i en antagen militär budget kunna passas in inom ramen för den svenska folkhushållningen efter kriget (sidorna 17 t.o.m. 20). Nationalinkomstciffrorna från 1930 synes numera vara alltför föråldrade för att ge någon säkrare ledning vid ett bedömande av den uppställda frågan.

Doktor Bök räknar i sin P.M. med att de militära utgifterna efter kriget komma att stiga till 900 milj. kr. per år. Detta skulle i jämförelse med budgetåret 1937/38 innebära följande ökning av de olika anslagsposterna:

Materiel:	Ökning efter kriget av vår utrikeshandel, en sänkning	<u>Milj. kr.</u>
		350

därav: 50 milj. kr. som falla på andra vissa beaktningar rörande kon-
 varor än sådana, som härröra från metallindustrin.

Textilvaror	30
Övriga utgifter, avlöningar, förplägnad m.m.	<u>350</u>
Summa Ökning av de årliga utgifterna	<u>730</u>

I jämförelse med budgetåret 1938/39 blir utgiftsökningen 670 milj.kr.

Två frågor kunna uppställas i anslutning till den ovan antagna utgiftstegringen.

Den första är av mera allmän innebörd och gäller, huruvida vår levnadsstandard måste pressas ned för att lämna utrymme för militära utgifter av nämnda storleksordning.

Den andra frågan gäller storleksordningen av de rubbningar, som militära anslag av angiven storleksordning och med angiven fördelning framkalla, dels på arbetsmarknaden, betraktad som en enhet, och dels i de speciella industrigrenar, som tillverka militära förnödenheter.

I. LEVNADSSTANDARD OCH FÖRSVARSPROMEMORIA

Vad gäller den första frågan, drar doktor Bök den slutsatsen, att de militära utgifterna komma att inkräkta på den civila försörjningen med olika varor och tjänster och att en nedpressning av hela folkets levnads-
 varor, såsom kläder, mat, bostäder och inventarier, lag över den nivå

standard därför blir nödvändig. Det förefaller emellertid, som om doktor Bökk här identifierat en minskning av försörjningen med en sänkning av folkets levnadsstandard. Detta blir missvisande, emedan i ett progressivt samhälle som det svenska en betydande del av de varor, som årligen tillförs konsumenterna, gå åt icke för att vidmakthålla levnadsstandarden utan för att höja densamma. Detta gäller en stor del av de varaktiga nyttigheterna, såsom kläder, möbler, husgeråd, övriga inventarier, bilar m.m. Den omfattande byggnadsverksamheten före kriget har ju även till en betydande del ägnats åt - icke att hålla uppe bostadsstandarden - utan att i snabb takt höja den. Det kan därför vara anledning uppställa den frågan, huruvida en sänkning av svenska folkets levnadsstandard är nödvändig vid en ökning av försvarsutgifterna till här ifrågasatt storlek och huruvida det icke skulle räcka med en paus i standardöverskningen. Några synpunkter på denna fråga skola här anföras. Därvid bortses tills vidare från andra förändringar i det ekonomiska systemet än ökningen av försvarsutgifterna, såsom en gynnsam utveckling efter kriget av vår utrikeshandel, en sänkning av näringslivets produktivitet på grund av ökad sylvhushållning etc.

Inom industrikommissionen ha utförts vissa beräkningar rörande konsumtionen av industriella varor under åren 1931-1939. Resultatet framgår av nedanstående tabell:

De beräkningar rörande konsumtionen år 1939, som utförts av industri-

Varuslag	Inköp av konsumtionsvaror för bilräkning detta år milj. kr. i 1939 års priser					Ökning i milj. kr.	
	1931	1933	1935	1937	1939	1931-39	1935-39
Skodon	180	155	185	205	225	45	40
Kläder	730	710	860	950	1045	315	185
Möbler och husgeråd...	405	360	480	550	610	205	130
Övriga inventarier...	250	210	295	385	435	185	140
Summa exkl. skor.	1.385	1.280	1.635	1.885	2.090	705	455

Man kan räkna med, att inköpen av varaktiga konsumtionsvaror under de senaste högkonjunkturperioderna avsevärt överstigit den samtida förslitningen. Som bekant låg den svenska konsumtionen år 1931 ännu mycket nära den nivå, som uppnått under den föregående högkonjunkturen. Man har därför anledning räkna med att detta års inköp av mera varaktiga konsumtionsvaror, såsom kläder, möbler, husgeråd och inventarier, låg över den nivå,

som behövdes för att kunna hålla den dåvarande levnadsstandarden uppe. Möjligen vore 1931 års inköp även tillräckliga för att hålla uppe den högre standard, som uppnått år 1939. Försiktigtvis bör man dock räkna stegringen av konsumenternas inköp av dessa varor 1931-39 med omkring 700 milj. kr. (se tabellen) som en maximisiffra för standardhöjningen under det sistnämnda året. Gör man det försiktigare antagandet, att 1935 års inköp vore av tillräcklig omfattning för att balansera förslitningen av konsumenternas utrustning av varaktiga konsumtionsvaror under år 1939, stannar värdet av de inköp, som under år 1939 gått till en höjning av standarden, vid 450 milj. kr. - Allmänhetens inköp av skodon har inte räknats i denna kalkyl, dels därför att förslitningstiden för skor är relativt kort och dels emedan standardhöjningen i detta avseende tydligen varit relativt obetydlig. En närmare undersökning av standardstegringen på textilområdet har framlagts i en bilagd P.M. De framlagda beräkningarna ha givit ungefär samma resultat, som man kommer till genom de ovan gjorda enkla antagandena.

Man kommer sålunda på grundval av här gjorda överväganden till den slutsatsen, att genom en standardstegringspaus på det här behandlade området skulle kunna frigöras produktiva resurser till ett värde av 450 å 700 milj. kr.

De beräkningar rörande konsumtionen år 1939, som utförts av industrikommissionen, visa, att konsumenternas utgifter för bilräkning detta år kunna uppskattas till omkring 250 milj. kr. Det råder väl inget tvivel om att man på denna punkt utan menliga följder för folkhälsan skulle kunna kosta på sig en standardsänkning, som skulle kunna frigöra ytterligare något hundratal miljoner kronor.

De här framlagda uppskattningarna äro givetvis relativt ytligt genomförda och skulle kräva en ytterligare bearbetning. Avsikten har emellertid främst varit att framföra en i diskussionen lätt förbisedd synpunkt.

Bostadsbyggandet kan under år 1939 beräknas ha uppnått ett värde av 600 milj. kr.¹⁾ En betydande del av detta bostadsbyggande har fordrats för att motsvara den omfattande hushållsbildningen. En annan likaledes betydande del har gått till en standardhöjning. Även hushållsbildningen genom "spjälkning" av större hushåll har inneburit en standardhöjning. Ökningen av antalet hushåll på grund av demografiska faktorer har som bekant redan kulminerat. Tillskottet av nya familjer kan under närmaste årtiondena beräknas åter gå tillbaka på grund av nedgången i de hushållsbildande åldrar-

¹⁾ Bostadsbyggandet i städer och tätbebyggda samhällen låg detta år 60 % över genomsnittet för 10-årsperioden 1930-39.

nas storlek. Att standardhöjningen på detta område, särskilt då på landsbygden, måste fortsätta, synes vara en allmänt accepterad uppfattning. Lika allmänt accepterad synes emellertid den uppfattningen vara, att en viss minskning av byggnadsverksamheten från 1939 års höga nivå är lämplig. Det borde på detta område vara möjligt att frigöra produktivkrafter till ett värde av ett par hundra miljoner kronor och likväl fortsätta med en standardhöjning, särskilt på landsbygden.

Vad här anförts synes visa, att man genom en standardstegringspaus för kläder, möbler, husgeråd och inventarier, en standardsänkning ifråga om bilåkning och en begränsning av standardstegringen på bostadsområdet borde kunna frigöra produktivkrafter till ett värde, som motsvarar den ökning av försvarsutgifterna i jämförelse med förkrigstiden, som här antagits skola äga rum.

Frågan rörande möjligheterna att överföra produktivkrafter av olika slag till försvarsproduktion skola beröras i det följande i anslutning till doktor Bööks P.M. I detta sammanhang synes emellertid några anmärkningar böra göras rörande frågans finansiella sida. Det är nämligen uppenbart, att sättet för finansiering av försvarsutgifterna ej kan avgöras oberoende av vilka omständigheter förhållanden erbjuder ett svårare omställningsproblem. Behovet av läggningar av folkförsörjningen, man anser möjliga att genomföra. Den här framförda uppfattningen, att produktiva resurser till betydande värden skulle kunna genom en standardhöjningspaus frigöras för försvarets behov synes sålunda draga med sig vissa statsfinansiella konsekvenser. Det gäller ju här en minskning av försörjningen med varaktigt konsumtionskapital. Finansiellt borde därför överföringen till försvarsändamål innebära, att sparande, som tidigare använts för anskaffning av konsumtionskapital, bostäder, automobil, möbler, inventarier och kläder, nu delvis skulle dragas in till statskassan genom upplåning eller beskattning. Kanslissekreterare Klackenborg har i sin P.M. rörande finansieringsproblemet utgått ifrån att försvarsutgifterna efter kriget helt skola finansieras genom beskattning, vilket synes vara det enda rimliga alternativet. Räkna man med den ovan antydda vägen för frigörande av produktiva resurser som framkomlig, synes konsekvensen, om man vill gå skattevägen, bli den, att man genom skatter söker absorbera sådant sparande, som annars skulle ha investerats i konsumtionskapital. Utan att närmare ingå på metoderna därför, synes det uppenbart, att ett av de viktigaste medlen bör vara en starkare differenciering av de direkta skatterna efter försörjningsbördan.

II. NÄRINGSLIVETS OMSTÄLLNING TILL ÖKAD FÖRSVARSSINSATS.

I det föregående ha icke berörts de omställningar av produktionen och på arbetsmarknaden, som bli nödvändiga vid en utökning av försvaret till den av doktor Bök antagna storleken.

Beträffande den av doktor Bök gjorda uppskattningen av verkningarna på arbetsmarknaden därav, att ett ökat antal män kommer att stå under vapen, synes endast vara att tillägga, att för militärt ändamål främst kommer att tagas i anspråk de lägre produktiva åldrarna och att dessa vanligen fylla speciella funktioner inom näringslivet. Man kan i detta sammanhang ej heller bortse från att storleken av dessa årgångar under de närmaste årtionden kommer att starkt nedgå. - Dessa förhållanden torde böra närmare undersökas, men sannolikt förefaller vara, att de vid frågans bedömande ej behöva tillmätas en dominerande betydelse.

Vad gäller de omställningar/industriproduktionen, som bli nödvändiga för att försä försvaret med den materiel, de förnödenheter och byggnader, som doktor Bök räknat med, torde, såsom doktor Bök framhållit, endast materielen från metallindustrierna erbjuda ett svårare omställningsproblem. Behovet av textilvaror och byggnader faller helt inom ramen för den ovan behandlade civila standardhöjningen. Omställningen av industriproduktionen torde därför på dessa punkter icke erbjuda några större svårigheter. I detta omdöme torde kunna inbegripas alla för militärt ändamål behövliga byggnadsråvaror, sålunda icke endast de byggnadsråvaror till ett värde av 50 milj. kronor, som doktor Bök antagit komma att falla på andra industrier än metallindustrien; detta givetvis dock under den förutsättningen, att befästningsanläggningarna efter kriget komma att byggas ut i långsammare takt än som skett under de senare åren.

Värdet av återstående produkter av metallindustrien, som skulle behövas för militärt ändamål, skulle med utgångspunkt från doktor Böks antaganden ligga under 300 milj. kronor per år. Det synes rimligt att antaga, att dessa produkter till övervägande del utgöras av produkter från mekaniska verkstäder och varv. Produktionen vid dessa företag före kriget framgår av följande sammanställning:

Produktionen vid dessa företag före kriget framgår av följande sammanställning: Den inhemska förbrukningen var under 1934 omkring 50.000 ton. Den inhemska tillverkningskapaciteten för dessa produkter var till 1934 omkring 15.000 ton per år. Zapperförbrukningen för dessa produkter efter kriget torde därför icke utgöra något svårare problem. Den tillverkningskapaciteten för flygverktyg torde till 1934 omkring 2 ton. Den totala världsproduktionen för dessa produkter till omkring 6.000 ton årligen. Värdet för dessa produkter före kriget årligen 600 milj. kronor, utifrån ett värde av inhemska rå-

MASKININDUSTRI

Produktion i miljoner kronor.

	1937	1938
Maskiner och maskindelar	769,7	840,5
Transportmedel	290,4	312,6
Instrument, vägar m.m.	11,5	13,4
Vapen och ammunition	25,4	69,3
Summa verkstadsprodukter:	1.097,0	1.235,8

Storleksordningen av de beräknade leveranserna av verkstadsprodukter efter kriget skulle, att döma av de här gjorda jämförelserna, uppgå till omkring 1/4-del av verkstadsindustriens kapacitet före kriget. Verkingarna av en militär materielanskaffning av denna storleksordning bör särskilt undersökas i följande tre avseenden:

1. Anspråk på råvarutillgångar.

Erfarenheterna under det nuvarande kriget visa, att de militära anspråken på metallråvaror för annat än byggnadsändamål icke äro av en dominerande storleksordning i förhållande till den normala förbrukningen inom landet. Den knapphet på järn som inträdde i början av år 1940 får främst tillskrivas den abnorma anhopningen av militära order, främst för ammunitionstillverkningen. Någon motsvarighet till den nu pågående omfattande ammunitionstillverkningen torde väl ej komma ifråga efter kriget. För den övervägande delen av de militära materielen i övrigt är järnåtgången liten i förhållande till de färdiga produkternas värde. De anspråk på järn, som ett rustningsprogram av här ifrågasatt storleksordning - med tyngdpunkten förlagd till fartyg, vapen, pansarvagnar, bilar och flygmaskiner - ställer, torde därför icke i alltför hög grad komma att anstränga järnmarknaden.

Koppar åtgår främst för tillverkning av ammunition, trots den stora anhopningen av ammunitionstillverkningen, har dock åtgången av koppar under det senaste året stannat vid omkring 8.000 ton. Under efterkrigstiden torde en betydligt mindre kvantitet komma ifråga. Den inhemska förbrukningen var under de senaste förkrigsåren uppe i omkring 50.000 ton. Den inhemska tillverkningen beräknas snart stiga till 15.000 ton per år. Kopparförsörjningen för militärt ändamål efter kriget torde därför icke utgöra något svårare problem.

För tillverkning av flygmaskiner komma att åtgå ökade kvantiteter aluminium. Åtgången per maskin kan uppskattas till omkring 2 ton. Den totala förkrigsförbrukningen uppgick till omkring 6.000 ton årligen. Endast för kapsyltillverkning åtgick före kriget årligen 800 ton. På basis av inhemska rå-

varor beräknas med början år 1942 kunna framställas över 2.000 ton. Några större svårigheter att täcka aluminiumbehovet torde därför icke föreligga även vid den utvidgning av flygindustrien, som nu planeras.

2. Utbyggnad av verkstadsindustriens kapacitet.

Det torde vara riktigt räkna med, att (om man fränser flygindustrien) behovet av att under efterkrigstiden inom verkstadsindustrien bygga ut ny kapacitet för rustningsproduktion blir relativt begränsat. Rustningsindustrien torde inom en nära framtid ha byggts ut i en sådan omfattning, att snarare en viss avveckling måste tänkas äga rum vid ett fredsslut. De siffror, som hittills framlagts angående investeringsbehovet inom flygindustrien, tyda på att investeringskostnaderna där bli relativt begränsade. Nyinvesteringarna inom verkstadsindustrien efter kriget torde därför främst få inriktas på att bygga ut den civila produktionskapaciteten i en sådan utsträckning, att de intrång kompenseras, som rustningarna gjort på verkstadsindustriens möjligheter att tillfredsställa civila behov, inklusive export. Det förefaller emellertid ej troligt, att behovet av nya investeringar i samband med en sådan utvidgning kommer att överstiga de belopp, som kunnat registreras under de senaste åren, då rustningsproduktionen undergått en mycket snabb utveckling. Hålla sig investeringarna i verkstadsindustrien inom denna ram, torde de icke mera avsevärt inkräkta på den investeringsverksamhet, som i övrigt blir nödvändig. Man måste nämligen även räkna med att en paus i stegringen av levnadsstandarden kommer att minska behovet av nya investeringar i konsumtionsvaru- och byggnadsvaruindustrierna.

3. Arbetskraftsbehovet.

Det svåraste problemet, när det gäller att återföra den civila verkstadsindustrien till sin tidigare kapacitet vid en samtidigt upprätthållen militär produktion, torde gälla anskaffningen av arbetskraft. Produktionen av militär verkstadsmateriel är nämligen i främsta rummet arbetskrävande. Det arbetarantal, som skulle behövas för den här antagna utvidgningen av verkstadsindustrien kan uppskattas till i runt tal 20 å 30.000 man. Denna armé av verkstadsarbetare bör läggas till ökningen av den stående armén under vapen (enligt B86k 40.000 man), när det gäller att bedöma verkningarna på arbetsmarknaden. Ätminstone till en början kommer det här att gälla yngre arbetskraft.

Det svåraste arbetsmarknadsproblemet kommer sannolikt att gälla yrkesutbildningen av nya verkstadsarbetare. Om icke ansträngningar göras i detta syfte, föreligger risk, att verkstadsindustriens civila sektor permanent åderlätes på sina tillgångar av högt kvalificerad arbetskraft.

Ingvar Svemilsson